

ANNA GDULA
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

*Pokolenie, które ignoruje historię,
nie ma przeszłości – ani przyszłości*
Robert Heinlein

Wybrane historyczne i współczesne konceptje bezpieczeństwa

Wartość bezpieczeństwa w filozofii i etyce na przestrzeni dziejów

Bezpieczeństwo ludzkie należało i należy we wszystkich kulturach i cywilizacjach do jednych z najwyższych wartości. Było i jest sytuowane na najwyższych szczeblach dóbr troskliwie chronionych. Od zarania dziejów filozofia i nauki humanistyczne wskazują, że procesy zmian społecznych determinują w znacznej mierze zachowania ludzi, ich poziom świadomości, wyznawany system wartości, wzory kulturowe itp. Mówiąc o wartości bezpieczeństwa we współczesnym świecie, trzeba sięgnąć do dorobku przeszłości, gdyż wartości uniwersalne i ogólnoludzkie mogą być niesłychanie pomocne w budowaniu bezpieczeństwa najnowszej cywilizacji.

Zdaniem Ryszarda Rosy, studia nad literaturą przedmiotu wskazują, że bezpieczeństwo personalne, strukturalne oraz pokój były już od dawna przedmiotem refleksji filozoficznej, a także podstawową potrzebą człowieka i jedną z najważniejszych wartości etyczno-społecznych¹. Poszczególne epoki zarówno wypracowywały, jak i udoskonalały koncepcje bezpieczeństwa i pokoju, mające na celu ogólne dobro świata i człowieka. Poszukiwały dróg i sposobów wiodących do trwałego pokoju, czynienia życie człowieka bardziej bezpiecznym, wolnym i dostatnim.

Problemy bezpieczeństwa, wojny i pokoju zajmowały ważne miejsce w poglądach i dziełach myślicieli starożytnej Grecji, w okresie średniowiecza, w czasach nowożytnych i współczesnych. Już w starożytności sprawy bezpieczeństwa i jego ochrony wiązano z zasadami harmonii panującej we wszechświecie, społeczeństwie i człowieku. Życie zgodne z naturą i ogólną harmonią świata dawało poczucie bezpieczeństwa. Platon i Arystoteles wskazywali na konieczność poszanowania zasad sprawiedliwości, norm moralnych i prawnych. Wymagali oni od państwa troski o porządek i ład moralny, polityczny i ekonomiczny. Te cele osiągnąć mogli tylko ludzie najmądrzejsi i najbardziej cnotliwi, zdolni zrozumieć istotę dobra i sprawiedliwości oraz realizować je w życiu².

W świecie starożytnym przyczyn wojen upatrywano zarówno w braku harmonii w człowieku, jak i w społeczeństwie. Były to: niesprawiedliwość, łamanie norm moralnych, przeludnienie, a także wrogość poszczególnych państw, ludzi niewolnych i wolnych wobec siebie. Platon nie wszystkie wojny uznawał za konieczne i usprawiedliwione.

¹ Zob. R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego*, Siedlce 2008, s. 11–12.

² Zob. *Ibidem*, s. 12. Por. *Edukacja dla bezpieczeństwa-bezpieczeństwo w edukacji*, cz. 1, *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, red. nauk. R. Rosa, J. Świniarski, Siedlce 2010.

Za takie uważał tylko te, które miały na celu zapewnienie bezpieczeństwa i niepodległości Grecji. Wojnami powinni zajmować się specjalnie wyszkoleni żołnierze. Należy zadbać o ich wszechstronny rozwój fizyczny i duchowy³, o takie cnoty, jak: męstwo, odwaga, siła, poczucie odpowiedzialności, posłuszeństwo, prawość i godność. Dla Arystotelesa celem wojny był pokój, a celem pracy – spoczynek. Uważał, że ludzie z natury są przeznaczeni albo do roli panów, albo niewolników. Celem zaś każdej wojny jest pozyskanie własności⁴. Cynceron stawiał pokój o wiele wyżej niż wojnę. Uważał, że wszystko można zdobyć pokojową pracą na roli. Nie odrzucał wojen, ale potępiał okrucieństwo i gwałty jako obce naturze ludzkiej. Zachęcał do kształtowania cnót, które są przydatne zarówno w czasie wojny, jak i pokoju⁵.

Wcześni chrześcijanie, odwołując się do Dekalogu („Nie zabijaj”) zdecydowanie potępiali wojny jako zło. Dopiero w IV wieku, gdy Kościół zyskał wolność działania, a chrześcijaństwo stało się religią panującą, określono nowy stosunek do wojen i ich uzasadnienie (obrona chrześcijaństwa). Pojawiła się teoria wojen sprawiedliwych, najbardziej uwidoczniła w poglądach św. Augustyna. Dążenie do bezpieczeństwa i pokoju jest organiczną potrzebą natury ludzkiej. Każdy człowiek chce być szczęśliwy i robi wszystko, aby osiągnąć pokój. Augustyn popierał wojny sprawiedliwe, niejako autoryzowane przez samego Stwórcę, gdyż prowadzą one do zwycięstwa dobra nad złem⁶. Akceptując wojny prowadzone przez państwa chrześcijańskie, stworzył podstawy chrześcijańskiej etyki spraw orężnych. Jego nauki przetrwały średniowiecze i czasy późniejsze. To m.in. dzięki jego wskazówkom powstał w średniowiecznej Europie ideał rycerza chrześcijańskiego, ideał wspólnoty skupionej wokół wartości wieczystej (Boga), zdolnej zagwarantować pokój i bezpieczeństwo w różnych wymiarach.

Czasy nowożytne wprowadziły do koncepcji bezpieczeństwa nowe elementy, m.in.: dobry stan gospodarki, dobre prawodawstwo (choć akcentowali to już wcześniej Arystoteles i myśliciele rzymscy), sprawiedliwe stosunki wewnątrz poszczególnych państw i między nimi, wolność, równość i braterstwo. Problemy bezpieczeństwa i pokoju nie były obce zatem czasem odrodzenia i wieku XVII. Wielkie przemiany gospodarcze i polityczne, umysłowe i religijne wymuszały zbudowanie nowej koncepcji dla nowego społeczeństwa. Niccolò Machiavelli uważał, że każdy człowiek z natury obdarzony jest energią i wolą działania, ale może je właściwie spożytkować tylko w takim państwie, które stoi na straży porządku społecznego oraz zapewnia środki do osiągnięcia szczęścia, wolności i bezpieczeństwa. Podkreślał rolę gospodarki, prawodawstwa, sprawiedliwych stosunków wewnątrz państwa, troskę o dostatek rodzin i obronę społeczeństwa⁷. Z kolei Tomasz Morus uznał, że podstawą harmonijnego systemu społecznego jest brak własności prywatnej, powszechna zgoda co do naczelnych wartości życia oraz instytucji i państwa⁸. Tomasz Campanella otwarcie krytykował zagrażające pokojowi i bezpieczeństwu nadmierne różnice w posiadaniu. Podkreślał wielką rolę pracy w czynieniu życia człowieka godnym, dostatnim, harmonijnym i bezpiecznym⁹. Poglądy te miały charakter utopijny i były trudne do zrealizowania. Reakcją na nie były prace Jana Bodina, twórcy pojęcia suwerenności. To władza miała zapewnić swoim poddanym – za pomocą siły zbrojnej i dobrych ustaw – bezpieczeństwo osobiste, majątkowe i rodzinne¹⁰. W oświeceniu wielkie znaczenie przyznano edukacji, która pozwoliłaby społeczeństwu poczuć się bez-

³ Zob. R. Rosa, *Zarys polskiej filozofii bezpieczeństwa na tle europejskiej myśli polemologicznej i irenologicznej*, Siedlce 2009, s. 34–36.

⁴ Zob. J. Borgosz, *Problemy wojny i pokoju w filozofii starożytnej i średniowiecznej*, w: *Wychowanie dla pokoju*, Wrocław 1983.

⁵ Zob. R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, op. cit., s. 40.

⁶ Zob. *Ibidem*, s. 50–51.

⁷ Zob. R. Rosa, op. cit., s. 60.

⁸ Zob. R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, op. cit., s. 67–68.

⁹ Zob. *Ibidem*, s. 71–72.

¹⁰ Zob. R. Rosa, op. cit., s. 66.

piecnie i szczęśliwie. Krytycznie odnoszono się do ówczesnych porządków politycznych. Zachęcano do reorganizacji państwa i prawa. Głoszono hasła równości i sprawiedliwości, jako wartości dających trwale bezpieczeństwo, pokój i wolność.

Ważną rolę odegrały koncepcje bezpieczeństwa i pokoju myślicieli z końca XVIII i początków XIX wieku, Wilhelma Schellinga oraz Georga Wilhelma Friedricha Hegla. Ten ostatni odrzucał ideę umowy społecznej jako zbyt kruchą podstawę organizacji państwa na rzecz praw rządzących rzeczywistością przyrodniczą i społeczną. Wolność miała być w tym względzie wartością nadrzędną i obiektywną¹¹.

Przedstawione powyżej, jedynie w wielkim skrócie, wybrane koncepcje bezpieczeństwa w filozofii, podkreślały niezmiennie istotną wartość bezpieczeństwa i pokoju w życiu człowieka i zbiorowości ludzkich.

Filozofowie, rozważając kwestie bezpieczeństwa, byli przekonani o podstawowej roli poznania ludzkiego nie tylko w wyjaśnianiu jego genezy, istoty oraz roli w życiu ludzi, ale i w przekształcaniu tego życia, doskonaleniu świata, wyzwalaniu ludzi od niesprawiedliwości, przemocy i wojny. Łączyli sprawę bezpieczeństwa z działaniami w sferze gospodarczej, prawnej, dyplomatycznej, moralnej i edukacyjnej, stąd idea aktywizmu przedmiotowego – traktowania człowieka jako kreatora, współtwórcę swoich losów, odpowiedzialnego za sprawy pokoju i bezpieczeństwa oraz traktowanie bezpieczeństwa, wojny i pokoju jako zjawisk społecznych. W zdecydowanej większości przypadków sytuowali pokój i bezpieczeństwo niezmiernie wysoko, podkreślając ich znaczenie dla rozwoju gospodarki i handlu, kultury i sztuki, praw i wolności człowieka.

Wiele historycznych koncepcji nigdy nie doczekało się urzeczywistnienia. Dziś, w XXI wieku, problem bezpieczeństwa stał się jedną z najważniejszych kwestii. Pojawiły się nowe wyzwania i zagrożenia, łącznie z możliwością zagłady życia na ziemi, wciąż obecną niesprawiedliwością społeczną, brakiem poszanowania prawa w stosunkach międzynarodowych, nadmiernymi różnicami w poziomie życia itp. We współczesnym świecie ważną wartością jest bezwzględne potępienie wojen zaborczych i niesprawiedliwych. Występuje afirmacja wojen wyzwoleniczych, obronnych i sprawiedliwych (traktowanych jednak jako zło konieczne) oraz uznanie pokoju jako jednej z najcenniejszych wartości w życiu człowieka.

Pokój i wolność jako uniwersalne kategorie bezpieczeństwa

„Zdrowe społeczeństwo” – według Ericha Fromma – to społeczeństwo realizujące ideę trwałego pokoju. Twierdził on, że pokój jest czymś więcej niż brakiem wojny, ponieważ ta druga jest ekscytująca dla przeciętnego człowieka, którego życie jest nudne i płytkie. Wojna powoduje w pewnym stopniu przewartościowanie wszelkich wartości, altruizmu i poczucia solidarności. Do głosu dochodzą impulsy, które w okresach pokoju są tłumione przez egoizm i walkę konkurencyjną nowoczesnego człowieka. To, że wojna ujawnia także pozytywne cechy jest smutnym komentarzem do naszej cywilizacji¹². Bez względu na jej nieznacznie pozytywne aspekty, zawsze niesie ona destrukcję i niszczenie życia. Fromm dowodził, że trwały i prawdziwy pokój będzie możliwy tylko wtedy, gdy struktury „posiadania” zostaną zastąpione strukturami „bycia”. Postęp cywilizacyjny i społeczny, rzeczywistość z jednej strony zapewnia większą swobodę, z drugiej jednak uzależnia od siebie (hazard, „dzieci telewizora”, „ludzie Internetu”). Samo słowo wolność wywołuje jednoznaczne skojarzenie typu: oddać życie za ojczyznę, poświęcić się. W tradycji filozoficznej wolność jest wartością bezwzględną – najwyższą. Dla Tomasza z Akwinu wolnością była wola i rozum, dzięki którym człowiek może dokonywać wybo-

¹¹ Zob. R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, op. cit., s. 168–170.

¹² Zob. E. Fromm, *Ucieczka od wolności*, Warszawa 1993, s. 77. Por. *Idem*, *Anatomia ludzkiej destrukcyjności*, Poznań 2002.

rów¹³. Dla Jean Jacquesa Rousseau wolność to ludzie tworzący społeczeństwo powstałe w wyniku „umowy społecznej”¹⁴.

Adam Krzyżanowski określa wolność jako: niepodległość, prawa obywatelskie, swobodę działania w sferze stosunków międzynarodowych. Wolność rozumiana jako niepodległość stanowi samowystarczalność jednostek oraz załączek prawdziwej demokracji¹⁵.

W filozofii katolickiej wolność uznaje się za podstawową zasadę społeczną, gdyż to na niej opiera się cały porządek społeczno-moralny. Droga do wolności prowadzi poprzez wyzwolenie się z grzechu zniewalającego człowieka.

Egzystencjaliści postrzegali wolność jako konieczność (przymus) człowieka, który musi ciągle wybierać i decydować. Różne ujęcia tego słowa wskazują na jego wieloznaczność i różnoaspektowość. Dla większości ludzi wolność oznacza możliwość dokonywania optymalnych wyborów i podejmowania skutecznych działań. Jeśli człowiek, mimo ograniczeń, może aktywnie przystosowywać się do otaczającego świata oraz akceptować lub negocjować swoje istnienie, to wówczas jest względnie wolny.

Tadeusz Kotarbiński nawiązuje do dwóch istotnych aspektów tego pojęcia: grzechu wolności, wdzięków wolności, a więc wolności od czegoś i wolności ku czemuś¹⁶. Człowiek współczesny jako byt indywidualny i społeczny posiada określoną kondycję wolności zależnie od czasów, w jakich żyje. Szczególnie ważne aspekty wolności to te, które go osobiście dotyczą. Taki jest styl myślenia człowieka masowego, poddanego fascynacji kultury masowej. Wolność nie jest trwałą, można ją łatwo utracić, ponieważ w miejsce hasła „Wolność. Równość. Braterstwo” proponuje się nowe: „Efektywność. Kalkulacyjność. Przewidywalność”, czyli gotowe wzorce postępowania. Według tzw. nowoczesnego człowieka, nauka tworzy świat doskonały, w którym nikt nie musi zabiegać o wolność, ponieważ jest ona odgórnie dana człowiekowi i każdy ma do niej takie samo prawo. Takie pojmowanie wolności i świata to tylko teoria. W każdym społeczeństwie istnieją grupy, które starają się za pomocą manipulacji odebrać wolność innym, pojmowaną jako prawo do własnych decyzji, zdania, prywatności, godności. I tak, np. bogaci, wykorzystują swój status majątkowy i ugruntowaną pozycję społeczną, manipulując grupą ubogich. Zdarza się również, że wolność człowieka jest ograniczana przez ideologię¹⁷.

Mocno eksponowanym celem życia społecznego w obecnym stuleciu jest całkowita liberalizacja społeczeństwa i działalności gospodarczej. Liberalowie uważają, że wolność to brak przeszkód w działaniu, a więc rezygnuje się z wolności na rzecz dobrobytu i bezpieczeństwa. W świecie społecznym wolność przeciwstawia się zasadzie bezpieczeństwa, gdyż stajemy przed wyborem – albo wolność, albo bezpieczeństwo. Nowoczesna cywilizacja i społeczeństwo oddziałują na człowieka na dwa sposoby. Jest on bardziej niezależny, samodzielny i krytyczny, a jednocześnie bardziej wyizolowany, samotny i przerażony. Sprawny system prawa czy zarządzania skutecznie eliminuje wolność. Wielu wybitnych uczonych pragnie zgłębić tajniki ludzkiego umysłu, by skutecznie kierować (manipulować?) ogółem społeczeństwa¹⁸. Cały system demokratyczny jest procesem upodabniającym się do powszechnych wzorców. To proces eliminacji różnic, a przez to i samej wolności. Zarówno aspekt etyczny, jak i polityczny wskazują, że wolność jest zbędną oraz niebezpieczną ideą, gdyż burzy porządek i ład, czyli coś, co daje szczęście jednostce i całej ludzkości.

Celem ludzkości w wymiarze indywidualnym i społecznym jest szczęście, a wolność może je tylko zburzyć. Prawdziwej wolności, która nie jest racjonalna, należy szu-

¹³ Zob. *Edukacja dla bezpieczeństwa...*, op. cit., s. 66–71.

¹⁴ Zob. R. Rosa, op. cit., s. 78.

¹⁵ Zob. A. Krzyżanowski, *Chrześcijańska moralność polityczna*, Warszawa 1948.

¹⁶ *Bezpieczeństwo i wolność jako kategorie kulturowe i społeczne*, red. J. Dębowski, Siedlce 2004, s. 130.

¹⁷ Zob. *Ibidem*.

¹⁸ Zob. *Bezpieczeństwo i wolność jako kategorie...*, op. cit.

kać, pytać o nią i próbować zrozumieć. „Dotykalna wolność” to pewne odczucie rzeczywistości. Pozwala zachować godność i szacunek do samego siebie. Nie ma prostych recept na szczęście. Każdy z nas to nie tylko konsument cywilizacji, lecz osobny byt twórczy. Cóż nam po wolności słowa, jeśli brak nam własnych myśli? Zdziwienie i zwątpienie tworzą wolność. Zdziwienie światem, cudem istnienia, odradzającą się przyrodą pozwala odkrywać na nowo różne postacie wolności prawdziwej i twórczej, ale także i przede wszystkim wolności od zagrożeń. Jest to stan bezpieczeństwa, w którym człowiek może stwierdzić, że w przyszłości nic mu nie grozi ani fizycznie, ani psychicznie. Chodzi tu także o personalną integralność. Aby istnieć, człowiek musi się buntować, ale powinien to czynić, szanując granicę, gdzie ludzie, łącząc się, zaczynają istnieć¹⁹. Do tego potrzebne są takie wartości uniwersalne, jak wolność i tolerancja. Dla Alberta Camusa, bezpieczeństwo uwikłanego w wolność człowieka rodzi bunt, sprzeciw przeciwko normom społecznym. Karl Jaspers uważa, że współczesne bezpieczeństwo realizowane jest przez dwa modele ustrojowe: totalitaryzm, który sam w sobie jest zaprzeczeniem wolności jednostki, i liberalizm, hołdujący wolności człowieka. Totalitaryzm tworzy pokój jako pustynię, bez prawa buntu, pragnień ludzkich i sporów ideowych. Liberalizm łączy wolność naturalną człowieka z jego buntem, staraniami pokojowymi i konkurencją. Występuje tutaj życie godne, wolne, odpowiedzialne oraz poszukujące najlepszych wartości. Tam, gdzie nie ma wolności, występuje przemoc, terror, zagrożenie dla pokoju i świata. Tylko tam, gdzie jest wolność, jest prawdziwa demokracja, pluralizm, zgoda, wspólne realizowanie ponadczasowych wartości, czyli wolność egzystencji ludzkiej²⁰. Bez niej nie ma bezpieczeństwa godnego człowieka, lecz tylko zniewolenie, upodlenie i przemoc. Bezpieczeństwo jest zrównoważonym stanem, urzeczywistnieniem popędów, pragnień, potrzeb i zamiarów człowieka, dla siebie i innych.

Tylko pokój gwarantujący bezpieczeństwo oraz bezpieczeństwo w warunkach pokoju spełniają wartości pozytywne. Warunkują się wzajemnie, gdyż pokój może być gwarancją pozytywnego bezpieczeństwa. Z kolei bezpieczeństwo jest siłą sprawczą pokoju, który Międzynarodowy Czerwony Krzyż trafnie definiuje jako dynamiczny proces współpracy opartej na humanitaryzmie, niepodległości, suwerenności narodowej, równości, poszanowaniu praw człowieka, a także słusznym i sprawiedliwym podziale zasobów zaspokajających ludzkie potrzeby.

Takiego bezpieczeństwa pragną wszyscy ludzie, chociaż nie wszystkim jest ono dane. Czyż można żyć w „pustynnym” pokoju i pragnąć tylko życia biologicznego, nie móc myśleć i pragnąć? Bez wolności nie ma prawdziwej, ludzkiej formy życia. Nie ma bezpieczeństwa, ponieważ jest ono kruche, a człowiek w każdej chwili może doprowadzić do zniszczenia, zagłady ludzkości.

Koncepcja bezpieczeństwa w myśli chrześcijańskiej Jana Pawła II

Od początku swojego istnienia Kościół stawał wobec wojen i próby ich pogodzenia z nauką ewangeliczną. Współczesne poglądy Kościoła rzymskokatolickiego na temat bezpieczeństwa, wojny i pokoju znajdujemy w nauce społecznej Kościoła.

Pius XII głosił, że Kościół ma nie tylko prawo, ale obowiązek zajmowania się sprawami życia społecznego. Moralność katolicka jest z jednej strony niezmienna, gdyż wynika z praw Bożych, jednocześnie jest też żywa. Życie społeczne ulega ciągłej ewolucji, znajduje się w stadium ciągłych przemian. Obecnie: „Pokój, bowiem uważany jest za fundamentalną wartość dla życia człowieka jako jednostki i wspólnoty osób, gdy tymczasem każda wojna nie jest wartością, a jedynie w niektórych przypadkach może być

¹⁹ Zob. A. Camus, *Człowiek zbuntowany*, w: *idem, Eseje*, Warszawa 1974, s. 282.

²⁰ Zob. K. Jaspers, *Filozofia egzystencji*, Warszawa 1990.

uznawana za obronę wartości²¹. Najlepszym strażnikiem pokoju jest wysoki poziom moralności ludzkiej, gdyż o wojnie czy pokoju decydują sami ludzie.

Dążenie do pokoju jest wszczepione w naturę ludzką i stanowi podstawę porządku świata. Kościół podaje warunki trwałego i sprawiedliwego pokoju:

- poszanowanie osobowych praw ludzkich;
- sprawiedliwość społeczna w stosunkach między państwami i narodami;
- wysokie kwalifikacje moralne władz państw;
- powstanie międzynarodowej organizacji w skali światowej.

Wojna może występować, gdy jest etycznie usprawiedliwiona i spełnia określone warunki:

- posiada słuszną przyczynę;
- powodowana jest dobrą intencją;
- jest wynikiem decyzji prawowitej władzy;
- rysują się widoki jej powodzenia;
- wynika z braku możliwości pokojowego załatwienia zatargu.

Kościół uważa, że wojna jest najgorszym środkiem rozstrzygnięcia sporów międzynarodowych, dlatego nieustannie próbuje budować pokój poprzez tworzenie nowego sposobu myślenia, „uzbrojenia dusz”, czego wynikiem jest właśnie pokój – widziany jako wspólne dobro całej ludzkości. O wartości sprawiedliwości i miłości społecznej mówił już papież Leon XIII, głosząc, że dzisiejszy zwycięzca może okazać się zwyciężonym jutro²².

Papież Paweł VI w homiliach nawoływał do poszanowania godności człowieka, jego prawa do sprawiedliwości i miłości. Jego zdaniem, dyskryminacja, niewolnictwo, nietolerancja to tylko niektóre przyczyny braku pokoju²³. Na forum Zgromadzenia Ogólnego ONZ 4 października 1965 roku oświadczył, iż to pokój i tylko pokój winien rządzić losami narodów i całej ludzkości. Pokojowa przyszłość świata zależy wyłącznie od człowieka.

Papież Jan Paweł II kontynuował i rozwijał myśli swoich poprzedników w sprawie bezpieczeństwa i pokoju. Podkreślał, że pokój jest czymś więcej niż tylko brakiem wojny. Stanowi podstawowy warunek rozwoju społecznego i przestrzegania praw człowieka. Jego zdaniem, pokój na świecie jest darem samego Boga. Łączy się on ściśle z takimi wartościami, jak: dobrobyt, harmonia, szczęście i bezpieczeństwo. Według Jana Pawła II, człowiek jako istota rozumna i wolna nie jest całkowicie podporządkowany historycznym procesom. Przyszłości ludzkości nie wyznaczają fatalistyczne siły, nie jest ona z góry wyznaczona, ale zależy od działań człowieka²⁴. Papież, zabiegając o pokój, zwracał się do wszystkich ludzi: „Wojny mogą zostać wszczęte przez nielicznych, by zaś osiągnąć pokój, potrzebna jest solidarność i współdziałanie wszystkich”²⁵. Nawoływał do konkretnych działań, np. przerwania wyścigu zbrojeń i handlu bronią. Jego zdaniem, liczba konfliktów i napięć sztucznie wznieconych przez ludzi ciągle rośnie, ponieważ czerpią oni z nich ogromne zyski. Kierując się takimi wartościami, jak: prawda, sprawiedliwość, miłość i solidarność, chrześcijanie nie tylko winni potępiać wojny, lecz aktywnie likwidować ich przyczyny oraz dążyć do zbudowania świata sprawiedliwego, wolnego od głodu, nędzy i poniżenia.

Warunkiem prawdziwego bezpieczeństwa jest poszanowanie tożsamości każdego narodu, jego historii, kultury, religii i równości w dostępie do dóbr cywilizacji światowej. Cnota solidarności powinna łączyć wszystkich ludzi i wszystkie narody. Wychowanie do pokoju to naczelne zadanie rodziny i państwa. W rodzinie dziecko uczy się pokojowego

²¹ H. Skorowski, *Wojna i pokój w nauce społecznej Kościoła*, cz. 1, „Wojsko i Wychowanie” 1993, nr 5, s. 34.

²² Zob. R. Rosa, *op. cit.*, s. 118–119.

²³ Zob. Paweł VI, *Orędzie z okazji obchodów Dnia Pokoju – 1 I 1969*, w: *Orędzia na światowy Dzień Pokoju 1969*, <http://ekai.pl/wydarzenia/x24580/stycznia-swiatowy-dzien-pokoju/>.

²⁴ Zob. A. Zwoliński, *Wojna. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2003, s. 234.

²⁵ *Orędzie Jana Pawła II z okazji spotkania na Górze Hiei w Japonii, 3 i 4 VIII 1987 r.*, w: R. Rosa, M. Lipińska-Rzeszutek, M. Kubiak, *op. cit.*, s. 289.

rozwiązywania konfliktów i liczenia się z prawem. Pokoju uczy również grupa rówieśnicza, wychowawcy i nauczyciele oraz rodzice. Jan Paweł II w orędziach często zwracał się do młodych ludzi. W nich widział przyszłych twórców pokoju i budowniczych nowego świata.

Kościół w swoich działaniach na rzecz bezpieczeństwa i pokoju solidaryzuje się z innymi religiami, ruchami religijnymi oraz organizacjami, które troszczą się o pokój na świecie. Efektem tego był zorganizowany 27 października 1986 roku w Asyżu Światowy Dzień Modlitw o Pokój. Innym elementem solidarnościowej strategii pokoju jest przestrzeganie praw człowieka w skali wewnątrzpaństwowej i międzypaństwowej.

Pokojowa koncepcja Jana Pawła II podkreśla dobitnie, że różnice religijne nie muszą być przeszkodą w budowaniu pokoju. W Asyżu sformułował on ważne przesłanie: „Pokój to warsztat otwarty dla wszystkich, nie tylko dla specjalistów i uczonych czy strażników. Za pokój odpowiedzialni są wszyscy”²⁶.

Nauczanie Jana Pawła II spełnia ważną funkcję wychowawczą i integracyjną, co motywuje wszystkich ludzi do pracy na rzecz pokoju i bezpieczeństwa. Każdy w swoim sumieniu powinien kierować się elementarnymi zasadami, do których Joachim Kondziela, za Janem Pawłem II, zalicza:

- sprawy ludzkie muszą być rozwiązane „po ludzku”, a nie przy użyciu przemocy;
- napięcia i konflikty domagają się rozwiązań na drodze słuszych negocjacji, a nie represji;
- opozycje ideologiczne wymagają konfrontacji w klimacie dialogu i wolnej dyskusji;
- słusze interesy określonych grup powinny się liczyć ze słusznymi interesami innych grup zainteresowanych i wymogami wyższego dobra wspólnego;
- użycie broni w żadnym razie nie może być właściwym narzędziem rozwiązania sporów;
- niezbywalne prawa człowieka muszą być chronione we wszelkich okolicznościach;
- nie wolno zabijać, by narzucić takie czy inne rozwiązania²⁷.

Problemy bezpieczeństwa w nauce społecznej Kościoła określane są, za Janem XXIII, jako znaki czasu. Oznaczają one wiarę w Boga, która daje nadzieję na bezpieczne istnienie świata, mimo posiadania przez człowieka możliwości jego zniszczenia. Bezpieczeństwo, zdaniem Kościoła, to niezbywalne prawo do życia, istnienia, ale wówczas musi panować pokój. Stan pokoju niezbędny w budowaniu bezpiecznego życia wymaga przestrzegania praw człowieka oraz prawdy, sprawiedliwości, miłości, wolności i solidarności w stosunkach między ludźmi i narodami. Współczesny Kościół sytuuje pokój jako wartość najlepiej służącą powołaniu człowieka, jego życiu w jedności z Bogiem i przyrodą, innymi ludźmi, odmiennymi kulturami, samym sobą i światem²⁸.

We współczesnych czasach bardzo wyraźnie widać znaczącą rolę Kościoła w kreowaniu bezpieczeństwa na świecie, tworzeniu indywidualnych postaw, zwłaszcza w sferze moralnej. Kościół podejmuje także próby zjednoczenia różnych religii w działaniach na rzecz pokoju. Współczesny świat potrzebuje wspólnych wartości, a w ich konstruowaniu może pomóc wiara. Pokój jest bowiem podstawowym orędziem wszystkich uznanych religii. Powrót do Boga oznacza wyjście poza własne słabości, będące źródłem konfliktów. Papież Paweł VI dowodził, że wojny mają swój początek w sercu czło-

²⁶ Przemówienie z okazji Światowego Dnia Modlitwy o Pokój w Asyżu 27 października 1986 roku, <http://religie.wiara.pl/doc/1026515.Od-religii-do-nadziei-na-pokoj/>.

²⁷ J. Kondziela, *Pokój w nauce Kościoła*, Lublin 1992, s. 43. Por. P. Jarecki, *Stolica Apostolska wobec rozbrojenia*, Warszawa 1989, s. 105–106.

²⁸ Zob. J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa. Prolegomena do zagadnień ogólnych*, Warszawa–Pruszków 1997, s. 54.

wieka. Do starć dochodzi nie między ideałami czy narodami, ale między poszczególnymi ludźmi, których wrogie idee inspirują i zachęcają do wojny.

Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo zarówno w wymiarze personalnym (indywidualnym), jak i zbiorowym było zawsze podstawowym problemem ludzkiej egzystencji. Ludzie wciąż szukali sposobów i środków, aby czuć się bezpiecznie. Starali się chronić swoje życie, zdrowie i jednocześnie zabiegali o kreację bezpieczeństwa w wymiarze społecznym. W czasach, w których obecnie żyjemy, bezpieczeństwo jest jednym z najistotniejszych problemów społecznych. Jego zakres znaczeniowy wpisuje w swój obszar coraz to nowsze sfery ludzkiej działalności. Podział globu na dwa przeciwstawne bloki polityczno-militarne przeszedł już do historii, a w jego miejsce pojawiła się „choć nie wolna od napięć i kryzysów, epoka nazwana już powszechnie nowym, polityczno-gospodarczym ładem światowym”²⁹.

W świecie początku XXI wieku, zwanego epoką postmodernistyczną, globalnej informacji czy wiedzy, bezpieczeństwo stało się centralną kategorią współczesnej cywilizacji³⁰. Podobne poglądy wyrażają Ryszard Rosa i Janusz Świniarski. Zdaniem Świniarskiego, kategoria bezpieczeństwa, będąca centralną, zawładnęła innymi kategoriami, np.: wojna i pokój, agresja i altruizm, natura ludzka i sens życia, wolność i suwerenność, szczęście i pomyślność. Stała się przedmiotem zainteresowań m.in.: filozofii, nauk wojskowych (o bezpieczeństwie, obronności), politologii, psychologii, pedagogiki, socjologii i cybernetyki.

Z filozoficznego punktu widzenia, istota bezpieczeństwa tkwi w takich formach istnienia, które zapewniają trwanie, przetrwanie i rozwój oraz doskonalenie, stabilizację i rozwój. W tak zdefiniowanym bezpieczeństwie warunkiem koniecznym jest istnienie, bycie i życie³¹. Bezpieczeństwo zaczęto traktować jako naczelną wartość, jako niezbędny warunek realizacji niemal wszystkich wartości. Jest wartością autonomiczną, o własnej tożsamości. Stanowi jedną z naczelnych wartości moralnych, której realizacja i spełnienie staje się bezdyskusyjną, elementarną powinnością, przekraczającą bariery różnorodnych konkretyzacji społeczno-ekonomicznych, historycznych i kulturowych określających człowieka³². Jest to nowe, szeroko rozumiane bezpieczeństwo, w którym wyróżniono zasadnicze wymiary: polityczny, militarny, ekonomiczny, ekologiczny, społeczny, ideologiczny i kulturowy. Wiąże się ściśle z rozwojem cywilizacyjnym oraz dążeniem państw i narodów do kształtowania nowego jakościowo bezpieczeństwa. Koncepcja systemu bezpieczeństwa zbiorowego jak na razie jest tylko idea, lecz narody i państwa podejmują próby i czynią wysiłki na rzecz umocnienia swego bezpieczeństwa, wspólnie z innymi państwami i narodami. Istotą bezpieczeństwa zbiorowego jest pogłębianie współzależności państw w różnych dziedzinach. Tylko wspólne, podstawowe interesy i wartości oparte na silnej demokracji wszystkich państw europejskich mogą urzeczywistnić ideę zbiorowego bezpieczeństwa. Od tego jak państwa będą dbały o bezpieczeństwo wspólne będzie zależeć także stan bezpieczeństwa międzynarodowego, personalnego i strukturalnego.

Tendencją rozwojową współczesności jest demokratyzacja systemów wewnętrznych państw i reguł funkcjonowania wspólnoty międzynarodowej, co ułatwia tworzenie kooperacyjnych systemów bezpieczeństwa. Postępująca internacjonalizacja życia społecznego pogłębia współzależności między sferami bezpieczeństwa zewnętrznego i we-

²⁹ K. Sobczak, *Uniwersalizacja współczesnego bezpieczeństwa światowego i europejskiego*, w: *Patriotyzm. Obronność. Bezpieczeństwo*, Warszawa 2002, s. 241.

³⁰ Zob. J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 15.

³¹ Zob. J. Świniarski, *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1999, s. 13.

³² Zob. W. Tulibacki, *Etyczne aspekty bezpieczeństwa na tle pewnych „stałych” cech natury ludzkiej*, w: *Edukacja do bezpieczeństwa i pokoju w jednoczącej się Europie. Teoria i jej zastosowanie*, Siedlce–Chlewiska 1999, s. 33.

wnętrznego. Powoduje wzrost znaczenia osiągnięć cywilizacyjnych, co prowadzi do „odchodzenia od państwowo-centricznego pojmowania bezpieczeństwa, na rzecz potrzeby pewności, nienaruszalnego przetrwania i swobód rozwojowych podmiotów niepaństwowych oraz przesuwanie akcentów na jego aspekty pozamilitarne”³³. Powstają nowe stosunki międzynarodowe, zwane nowym łaodem, w sferach gospodarczych, politycznych, militarnych itd. Toruje on sobie drogę poprzez dyskusje, spory i kompromisy w wymiarze międzynarodowym.

Według Józefa Kukulki, na pragmatyczną wizję nowego ładu składają się trzy rodzaje zamierzeń:

- coraz szersze dostrzeganie i uwzględnianie czynników ekonomicznych, socjalnych, kulturowych i ekologicznych, które wspomagają różnorodne organizacje międzynarodowe;
- rozszerzenie wszechstronnej współpracy państw na zasadach partnerskich, rozwijanie różnorodnych kontaktów i więzi wzajemnych, a także integrowanie każdego z państw ze światową społecznością;
- zharmonizowanie rozwoju ekonomicznego i ekorozwoju różnych krajów i regionów³⁴.

Zamierzenia te wymagają nowych przejawów kultury współzycia międzynarodowego, dobrej woli, kompromisowej postawy oraz samoograniczenia interesów własnych. Obecnie znaczną część społeczności światowej łączą zarówno wspólne wartości, jak i podobne pod wieloma względami normy społeczne i moralne, co daje nadzieję na dalsze trwanie, umacnianie i rozwijanie idei bezpieczeństwa globalnego.

Chosen historic and contemporary concepts of security

Summary

The article deals with the problems of chosen concepts of security which have occurred over the centuries. The author of the article raises an issue concerning: the value of security in philosophy and ethics throughout history, peace and freedom as universal categories of security, the concepts of security and its value in relation to Christian ideas in homilies of John Paul II and the contemporary concept of security. The presented concepts of security in philosophy and ethics emphasize the exceptional value of peace and security. The state of international, personal and structural security depends on how countries will care of common security.

³³ R. Zięba, *Wpływ procesów internacjonalizacji na ewolucję bezpieczeństwa państw*, w: *Internacjonalizacja życia narodów i państw*, Warszawa 1991, s. 10–11.

³⁴ M. Cieślarczyk, *Kultura bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce 2007, s. 35.